

Cumhuriyet Döneminde Dinî Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Religious Higher Education in the Republican Era

Recai Doğan

Prof.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Prof., Ankara University Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Studies
Ankara, Türkiye,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Bölümü
Kyrgyzstan-Türkiye Manas University Faculty of Theology, Department of Religious Studies,
Bishkek, Kyrgyzstan

E-posta: rdogan@divinity.ankara.edu.tr, recai.dogan@manas.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9668-4563

Yasemin İpek

Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
PhD. Pamukkale University Faculty of Theology, Department of Religious Studies
Denizli, Türkiye

E-posta: yaseminipek2004@gmail.com

ORCID ID: 0000- 0002-5218-0870

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December

Geliş/Received: 1 Kasım/November 2022

Kabul/Accepted: 19 Aralık/December 2022

Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Doğan, Recai-İpek, Yasemin. "Cumhuriyet Döneminde Dinî Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi". *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2022), 11/37: 176-211.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Recai Doğan-Yasemin İpek)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Recai Doğan % 55-Yasemin İpek % 45

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi> | **e-mail to:** demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Türkiye’de dinî yükseköğretimin Selçuklu ile başlayıp Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti ile devam eden köklü bir tarihi vardır. Bu köklü tarih içinde özellikle Cumhuriyet döneminde dinî yükseköğretimle ilgili bazı esaslı değişikliklere gidilmiş ve önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın problemini, “Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretim tarihsel gelişimi nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmada öncelikle Cumhuriyet döneminde dinî yükseköğretim kurumlarının kuruluşu, isimlendirilmesi, amaçları, programları, akademik yapılanması, öğrenci başvuru şartları, niceliksel yayılımı, istihdam alanları gibi hususlar açısından işleyişi tarihsel bir seyirle ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlere göre Cumhuriyet dönemi dini yükseköğretim genel hatlarıyla “1982 Öncesi Dinî Yükseköğretim” ve “1982 Sonrası Dinî Yükseköğretim” olmak üzere iki dönemde incelenebilir. Makalede Cumhuriyet’ten günümüze dinî yükseköğretim tarihsel bir yaklaşımla bu iki temel başlık altında betimlenmiştir. Akabinde tarihsel bu veriler ışığında dinî yükseköğretimin mevcut işleyişine odaklanılmıştır. Cumhuriyetimizle birlikte yaklaşık 100 yıllık bir tarihe sahip dinî yükseköğretim kurumları ve uygulamalarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması günümüz problemlerinin tespit edilmesi ve çözümünde işlevsel olacak paradigmalardan üretilmesi açısından önemlidir. Nitel araştırma yaklaşımına sahip bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde hem temel kaynaklara inilmiş hem de ilgili alanyazındaki birikime başvurulmuştur. Araştırma verilerinin analizinde betimsel ve içerik analizi birlikte işe koşulmuştur. Yapılan analiz sonucunda Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretiminin mevcut durumu tarihsel arka planıyla ilişkili bir şekilde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini Yükseköğretim, İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüleri, Din Eğitimi Tarihi.

Abstract

Higher religious education in Turkey has a deep-rooted history that began with the Seljuks and continued with the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. In this deep-rooted history, especially in the Republican period, some significant developments and changes have been made regarding higher religious education. In this article, the historical development of higher religious education in the Republican period, the institutions established before and after 1982 are examined under two main headings in terms of establishment, purpose, programs, academic structuring, employment areas and similar points. In the conclusion of the study, the current situation and current problems are mentioned. In this context, the problem of the study is the question "How is the historical development of higher religious education in the

Republican period?" Its aim is to examine the institutions constituting higher religious education descriptively in terms of their establishment, purpose, programs, academic structure, employment areas and similar aspects, and to identify and examine their problems based on the data obtained. The article is important in terms of considering and examining the history of higher religious education of our Republic, which is about to complete 100 years, from a holistic perspective and evaluating the problems of today's higher religious education, especially based on recent developments. The study was conducted by literature review method. The qualitative data obtained were subjected to descriptive and content analysis. In this research, which has a qualitative research approach, document analysis method was used. In obtaining the research data, both the basic sources were examined and the accumulation in the relevant literature was consulted. As a result of the analysis, the current situation of religious higher education in the Republican period was examined in relation to its historical background.

Keywords: Higher Religious Education, Theological Faculty, Faculty of Islamic Sciences, Higher Islamic Institutes, History of Religious Education.

Giriş

Kelime olarak "tanrıbilim, teoloji" gibi anlamlara gelen ilahiyat, en genel anlamıyla "Tanrı'nın varlığı ve nitelikleri üzerinde ileri sürülen bilgi, görüş ve inançları yöntemli bir şekilde inceleyen bilim dalı" olarak tanımlanır. Batı'da daha çok teoloji kavramı kullanılır. Bu anlamıyla ilahiyat, bir fikir ve düşünce alanıdır ve Tanrı'nın ya da onunla ilişkili evrenin dini açıklamasını gerçekleştiren bilimsel, entelektüel bir etkinliktir. Ancak ilahiyatın temel konusu Tanrı ve varlık olmakla birlikte zaman içinde alanının vahye bağlı kalınarak ilahî, değişmez, ezeli-ebedi ya da ideal dünya ile fiziki dünya arasındaki ilişkinin ne olduğunun sorgulandığı ve nihayetinde dinin sarktığı alanlarda da bilgi üreten bir disiplin olarak genişlediği görülür. Bu çerçevede günümüzde kazandığı anlamıyla ilahiyat, dinin menşeyini, tarih içerisindeki etkinliğini, çeşitli alanlardaki faaliyet alanlarını, özetle dini tüm yönleriyle anlamaya ve açıklamaya çalışan ilmi bir disiplin olarak tanımlanabilir.

İlahiyat her din için farklılık gösterebilir. Fakat hangi din söz konusu olursa olsun ilahiyatın amacı, o dinin anlaşılmasını sağlamaktır. Kavram, İslâm İlahiyatı açısından incelenecek olursa İslâm İlahiyatının temel amacı ve görevi, İslâm dininin menşeyini, esaslarını, tarih içindeki etkinliğini, çeşitli alanlardaki yansımalarını ilmi bilgi ve veriler ışığında, bilimsel yöntemlerle incelemek ve

doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Bu çerçevede İslâm İlahiyatı, İslâm'ın temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Sünneti anlama üzerine kurulmuş ve zamanla ve bu kaynakların bireysel ve toplumsal tezahürlerini incelemek üzere Kelam, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi gibi çeşitli ilimleri de kapsayarak araştırma alanı genişlemiştir. Bu anlamıyla da ilahiyat, İslâm dini ile ilgili ilimler topluluğunun genel adı olarak kabul edilmektedir. İslâm İlahiyatı din ile ilgili bilimler bütünü olarak kabul edildiğinde, ilahiyat alanına giren her ilmi disiplinin bütün içinde farklı fakat birbiriyle ilişkili bir görevi yerine getirdiği görülür. Onun için İslâm ilahiyatını oluşturan disiplinler birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısıdır. Hepsinin ortak niteliği, İslâm'ın ve tarih içindeki yansımalarının betimlenmesi, açıklanması ve anlaşılmasıdır. İslâm İlahiyatının bu geniş kapsamlı anlamını kazanması, birdenbire değil tarihsel süreç içinde gerçekleşmiştir.

İlahiyat, kökeni itibariyle İslâm medeniyetine ait bir kavramdır ve ilahî olana ilişkin bilgiler topluluğunu ifade eder. Yaklaşık olarak hicri üçüncü asırdan itibaren kavram öncelikle İslâm filozofları tarafından metafizik açıdan ele alınmıştır. Daha sonra kelami çevrelerde kavramın ele alınmasıyla birlikte kavrama, kelamî çerçevede bir anlam yüklenmiştir. Antik Yunan'dan özellikle Aristo'dan itibaren bütün bilimleri tek bir çatı altında toplayan bir yaklaşım söz konusudur. Bu tasnif içerisinde metafizik bütün bilimlerin şemsiye kavramı olarak görülür. İslâm düşünce geleneğinde bu yaklaşım benimsenmişse de İlahiyatın felsefenin üstünde özel bir yer mi ifade ettiği ya da felsefenin bir bölümü olarak içinde mi kabul edilmesi gerektiği yönünde görüş ayrılıkları olmuştur. İslâm düşünce geleneği de bundan ayrılmamıştır. Örneğin ilimlerin sınıflandırılması açısından incelendiğinde özellikle Kindî, Fârâbî ve Havârizmî'nin tasniflerinde ilahiyat kavramı çok özel bir yer ifade eder ve İslâm bilimlerinin tamamını kuşatan şemsiye bir kavram olarak görülür. Ancak kavram, sadece felsefi ve kısmen de kelami çevrelerde bu şekilde kullanılır. Onun için on ikinci asırdan sonra yaygınlık kazanmamıştır. Dolayısıyla moderniteye kadar ilahiyat kavramının İslâm bilimlerinin bütününe temsil ettiği söylenemez. Hatta belki İslâm geleneği özellikle sünni gelenekte biraz da menfi bir bakış açısıyla karşılık bulmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyıla kadar İslâm kültür geleneğindeki birikime "ilahiyat" kavramının dışında "el-Ulûmü'l-İslâmiyye", el-Ulûmü'l-Dîniyye" gibi isimler verilmiş, bu adlar adı altında eğitime konu edilmiş, eğitim kurumlarında programı yapılmıştır.

Türkiye'de medreseler, yirminci yüzyılın başlarına kadar İslâm ilahiyatının yapıldığı en yaygın ve yegâne kurumlar olmuşlardır. Devlet, Şeyhülislâmlık

kurumu vasıtasıyla bu kurumlara belli müdahale, gözetim ve denetlemelerde bulunmuşsa da bu durum dinî yükseköğretimin tarihsel oluşumunu kendi kural ve ilkeleriyle sürdürmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmamıştır. Fakat insanlığın değişim ve gelişimine paralel olarak İslâm dünyasında da hem iç hem de dış dinamiklerden kaynaklanan değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Moderniteyle birlikte yeni bir kozmoloji ve evren anlayışı, yeni bir bilgi anlayışı, yeni bir insan ve toplum tasavvuru ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla klasik paradigmayla modern paradigma arasında çok ciddi bir mahiyet farkı olduğu söylenebilir. İslâm İlahiyatı da bu paradigma değişimi ve gerilimiyle karşı karşıya kalmıştır.

Modern bilim paradigmalarının güç kazanması, medreselerin kendi içine kapanan ve kendi özel dünyasında bilgi üreten eğitim kurumları olarak görülmeleri problematiğini beraberinde getirmiştir. Medresenin bilgisi bir anlamda kendi özel dünyasının bilgisiydi ve kendi toplumsalını kuruyordu ve kendi kendine de yetiyordu. Ancak 19. yüzyılda dünyadaki gelişim ve değişimler İslâm dünyasını etkisi altına almış ve eğitim-öğretim faaliyetlerine yönelik kurumların da örgütsel, finansal, akademik veya istihdam alanlardaki işleyişinin gözden geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Eğitim alanında ortaya çıkan yeni kavramlar, oluşumlar veya yaklaşımlarla Osmanlı devleti de karşı karşıya kalmış ve benimsediği eğitim sistemi üzerinde ve özellikle de sisteminin temel müesseselerinden olan medrese kurumlarını merkeze alarak mevcut yapılanması üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu yöndeki çabası öncelikle evrensel bilginin değerini fark etmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu bilginin medresede mi yoksa yeni yükseköğretim kurumları içinde mi olabileceği konusundaki yaklaşım, medresenin geçmişi dikkate alınarak ikincisi yönünde olmuştur. Böylece Osmanlı'da 1 Eylül 1900 yılında İstanbul'da kurulan Dârülfünûn-ı Şâhâne içerisindeki "Ulûm-ı Âliye-i Dîniye" (Yüksek Dini İlimler) şubesinin açılmasıyla dinî yükseköğretimin hem geleneksel bir anlayışla devam ettirilmesi hem de modern üniversite içinde yer alması sağlanmıştır. Öğrenim süresi dört yıl olan Ulûm-ı Âliye-i Dîniye'de, Tefsir, Hadis ve Usulü, Fıkıh ve Usulü, Kelâm ve Târîh-i Dîn-i İslâm dersleri okutulmuştur. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin adı önce Dârülfünûn-ı Osmânî, (1913'de İstanbul Dârülfünûnu) olarak değiştirilmiş ve 1912'de Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi'nin adı da Ulûm-ı Şer'iyye'ye dönüştürülmüş, programına ahlak ve tasavvuf, siyer,

dinler tarihi, Arap edebiyatı, felsefe gibi bazı dersler de eklenmiştir.¹ 1914 yılında yapılan medrese ıslahatıyla bütün İstanbul medreselerinin “Dâru’l-Hilafeti’l-Aliyye Medreseleri” adı altında birleştirilmesiyle Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi, “Medresetü’l-Mütehassısîn” a devredilerek kaldırılmıştır.² Nitekim Türkiye’de geleneksel medresenin yanında ilahiyatın yakın tarihi de söz konusu şubeye dayanmaktadır.

Bu makalede, Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde üniversiter sistem içinde yer alan dinî yükseköğretimin günümüzdeki işleyişinin, seyrinin ve problemlerinin bütüncül bir yaklaşımla ve tarihsel serüveniyle ilişkili bir şekilde betimlenmesine ve irdelenmesine odaklanılmıştır. Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretim ile ilgili hem dönemin bütününe hem de son dönemdeki gelişmeleri tematik ele alan çok sayıda bilimsel çalışma vardır.³ Ancak bu çalışmalarda dinî yükseköğretimin ya din-siyaset veya din-devlet ilişkisi çerçevesinde ele alınarak eğitimsel yönünün gölgede kaldığı ya da pedagojik açıdan incelenerek etkileşim halinde olduğu dışsal unsurların ikinci planda kaldığı görülmektedir. Konunun incelenirken tarih metodolojisi ve ana kaynaklar açısından incelenip incelenmediği de ayrıca tartışılması gerekir. Nitekim yüksek din öğretiminin farklı yönlerine ve birbirinden farklı yaklaşımlarla odaklanıldığı bu çalışmaların her birinden elde edilen verilerin bütüncül bir yaklaşımla üst bir analize tabi tutulması da bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

¹ Halis Ayhan, “İlahiyat Fakültesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İslam Araştırmaları Merkezi, 2002.), XXII/70-71; Halis Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 236-237; Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 113-114.

² Zeki Salih Zengin, ““II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlılarda Medreselerin İslah Çalışmaları”, *Diyanet İlmî Dergi* 34/2 (1998), 46; Ali Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi* (Ankara: Öteki Yayınevi, 1998), 193-201.

³ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966); Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980); Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi (1920-1998)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999); Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001); Halit Ev, *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003); Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005); *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Yayınları, 2004); Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011); Abdullah Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011); Mehmet Bahçekapılı, *Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)* (İstanbul: İlim Kültür Derneği Nakış Ofset, 2012); Süleyman Akyürek (ed), *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015); Z. Şeyma Altın (ed), *Yüksek Din Öğretimi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2020); Muhammet Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016).

Çalışma, konuyla ilgili alanyazın taranarak doküman analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Doküman analizi, “dokümanları incelemek veya değerlendirmek için sistematik bir işlem olup anlam çıkarmak, anlayış kazanmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanması⁴”nda kullanılan bir yöntemdir.

1. 1982 Öncesi İlahiyat Fakülteleri

1.1. Dârul'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi

Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi, 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun 4. maddesinin amir hükmüne dayanılarak Medrese-i Süleymaniye'nin yerine, yüksek din mütehassısı yetiştirmek üzere 21 Nisan 1340 (1924) tarihli “İstanbul Dârulfünûnu Talimatnâmesi”nin birinci maddesine göre; Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen Fakülteleriyle beraber İstanbul Dârulfünûnu içinde yer almıştır.⁵ Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi 7 Mayıs 1924'te açılmıştır.⁶ Talimatnâmenin sekizinci maddesine göre 3 yıl süreli olan İlahiyat'ta okutulacak dersler şunlardır: “*Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, İctimaiyat, Ahlâk, Din-i İslâm Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, Kelâm Tarihi, İslâm Feylesofları, Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi, İslâm Bediiyatı, Halihazırdaki İslâm Mezhepleri, Akvâm-ı İslâmiye Etnografyası, Türk Tarih-i Dinisi, Tarih-i Edyân*”.⁷ İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci olabilmek için ise, Talimatnâme'nin kırkıncı maddesi gereğince, resmî ya da hususi liselerden mezun olma şartının yanı sıra ayrıca Arapça ve Farsçadan imtihana girmek ve başarılı olmak şartını karşılamayı gerektiriyordu.⁸ Yalnız lise derecesindeki İmam ve Hatip Mekteplerinden mezun olanlar da İlahiyat Fakültesine kabul olunmaktaydı.⁹ 1926'da çıkarılan bir kararla bütün yüksek okullara alınacak öğrencilerin lise mezunu olması şartı getirilmiştir.¹⁰ Kapatılan Dârülhilâfe medreselerinin yüksek kısımlarından ve Medresetü'l-Mütehassısîn'den (Medrese-i Süleymaniye'deki) 400'den fazla öğrenci İlahiyat Fakültesine aktarılarak İslâmî bilimlerde yetişmiş ve belli bir seviyeye gelmiş

⁴ Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-40.

⁵ Faik Reşid Unat, *Maarif Düsturu* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1927), 188.

⁶ *Vakit*, (8 Mayıs 1924), 2.

⁷ Unat, *Maarif Düsturu*, 190.

⁸ Unat, *Maarif Düsturu*, 196.

⁹ İstanbul Darülfünununun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun, Darülfünun Talimatnamesi (1932), 32.

¹⁰ Unat, *Maarif Düsturu*, 270.

öğrencilerle ve neredeyse tam bir öğretim kadrosuyla bu fakültede öğretime başlandı.

Fakülte öğretime başlar başlamaz eleştirilere de uğradı. İlk eleştiriler memleketin ihtiyacına cevap veremeyeceği gerekçesiyle öğretim programına yönelik yapıldı. İslâmî bilimlere ilişkin derslerin azlığı ve ikinci derecedeki derslerin yoğun olması bu kapsamda yer alan eleştirilerdendir. Yine İslâm'ın çatısını oluşturan derslerin iyi bir şekilde öğretimini sağlayan Sarf, Beyân, Bedî, Hikmet-i Teşri', Hilâfiyât-ı Fıkhiye gibi derslerin olmaması da yoğun eleştiriler aldı.¹¹ 1924 mali yılı bütçesi müzakerelerinde "İlahiyat Fakültesi ve Ücûratı" konusu görüşülürken milletvekilleri de İlahiyat programının bir meslek adamı yetiştirmekten çok "Tarih-i Edyân Fakültesi"ne dönüştüğüne dair eleştirilerde bulunurlar.¹²

Fakülteye getirilen bir diğer eleştiri, fakülteye mahreç olacak mekteplerin olmayışı ve fakültenin öğrencisiz kalacağı yönündedir. İmam ve hatip mektebi öğrencilerinin lise mezunu olmadıkları gerekçesiyle bu fakülteye kabul edilmeyişleri, lise mezunlarının ise dersleri takip edebilecek kadar Arapça bilmemeleri ve dolayısıyla burayı tercih etmeyecekleri de ileri sürülmüştür. Bunun için Dârülhilâfe medreselerinin altı senelik tâlî kısımlarının "İlahiyat Lisesi" adı ile devamının sağlanması istenir.¹³ Nitekim fakültenin mahreçsiz kaldığı ve tedbirler alınması gerektiği konusu Meclis tartışmalarında da gündeme getirilir.¹⁴

Fakülteye getirilen en önemli eleştiri ise, Seyyid Bey'in fakültenin uygulayacağı öğretim programının hedefi ile ilgili açıkladığı şu ilkelerdir: 1) İslâm dininin hakkıyla öğrenciler tarafından anlaşılmasının sağlanması. 2) İslâm dininin içine karışmış bulunan hurafelerin temizlenmesi. 3) Hadislerin sahihlerinin tesbiti. 4) Öğrencilerin fukaha sözlerine aşırı bağlılıkları yerine düşünce hürriyetinin sağlanması. Bu açıklamalara cevaben ileri sürülen görüş ve düşünceler ise; bu ilkelerin geçmiş ulamaya karşı saldırgan bir tutum barındırdığı, ancak geçmiş ulemanın ulaştığı İslâm anlayışının dışında bir anlayışa ulaşmanın mümkün olmadığı; İslâm'ın içerisinde herhangi bir fazlalığın olmadığı; hadislerin sahih olanı ile olmayanının zaten çok önceden belirlendiği ve fıkıhçılara bağlılığın ise

¹¹ *Sebilürreşad*, "Vebali Müderris Beylerin Boynuna", (29 Mayıs 1340), XXIV/602, s. 57; *Sebilürreşad*, "İlahiyat Liseleri Milletın İhtiyacı Diniyyesini Temin İçin Zaruri Tedbirler", (22 Mayıs 1340), XXIV/601, s. 45; *Sebilürreşad*, "İlahiyat Fakültesi: İlahiyat Fakültesinin Diğer Nevakıs-ı İlmiyesi", (22 Mayıs 1340), XXIV/601, s. 43.

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *Zabıt Ceridesi*, II, s. 297 vd.

¹³ *Sebilürreşad*, "İlahiyat Liseleri Milletın İhtiyacı Diniyyesini Temin İçin Zaruri Tedbirler", 44-45.

¹⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, XVIII, s. 305 vd.

onların delillerinin sağlamlığından ileri geldiği şeklindedir.¹⁵ İlahiyat Fakültesinin öğretim programına yöneltilen eleştirilerin fakültenin öğretim programının yeni bir zihniyetle ve öncelerden farklı hazırlanması, statik bir din anlayışı yerine dinamik bir anlayışına temel teşkil edecek bir nitelikte olmasıyla ilişkili ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca programın İslâmî bilimlerin öğrenilmesinde araç olabilecek dersleri kapsamaması ve klasik islâmî bilimlerle sınırlı kalması ve dolayısıyla hedeflerinin gerçekleşmesinin de güç görünmesi yönleriyle de eleştiriye açık olduğu belirtilmelidir. Fakültenin öğretim programının dinamik bir formdaki inşasına getirilen bu eleştiriler karşısında öğretim üyeleri programın tekrar gözden geçirilebileceğini ifade etmişlerdir.

İlahiyat Fakültesinde benimsenen yenilikçi düşünce yapısı ve bunun öğretim programına yansıtılmasının geleneksel zihniyette uyandırdığı olumsuz tutumun yası sıra fakültenin âkıbeti üzerinde asıl belirleyici sorunun öğrenci kaynağına sahip olmayışydı. Çünkü İmam ve Hatip Mektebi öğrencilerinin lise düzeyinde görülmemektedir ve Arapça ve Farsça derslerinin liselerden kaldırılması sebebiyle diğer liselerdeki öğrencilerin İlahiyat Fakültesini tercih etme eğilimlerini olumsuz etkilemişti. Diğer taraftan, teknik ve genel öğretim kurumları yurt geneline geniş ölçüde yayılırken ve buralarda öğrenimlerini yapanlara kolaylıklar sağlanırken, İlahiyat mezunlarına istihdam alanlarının hazırlanmaması ve fakültenin gelecekle ilgili güven vermemesi de bunda oldukça etkili olmuştur. Türk Maarif Tarihi yazarı Osman Ergin “burada okuyanlara bir meslek ve maişet vasıtası vaad ve temin edilmemesinden dolayı talebesiz kalmış...”¹⁶ olduğunu belirtir. 1924’te açılan bu fakülteden 1924-1931 yılları arasında 56 öğrenci mezun olmuştur.¹⁷ Mezunlara öğretmenlik verilmediği gibi, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı’na en alt derecedeki maaşla atanmışlardır.¹⁸

1930’lara gelindiğinde İlahiyat Fakültesi ile ilgili tartışmaların merkezinde şu fikirler vardır: İhtiyaçlara cevap vermeyen İlahiyat Fakültesi kapatılarak, buraya harcanan para müsbet bilimlere ayrılmalıdır. Çünkü talebesi yoktur. İlahiyat, dinî ananelerine bağlı toplumlarda vardır. Bizde ise din ulemasını yetiştirme

¹⁵ *Sebilürreşad*, “Seyyid Bey’in İrşadat-i Alimanesi”, (12 Haziran 1340), XXIV/604, s. 82-85.

¹⁶ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), I-IV, s. 1243.

¹⁷ Abdurrahman Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863 - 1933)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1992), 224, 262.

¹⁸ Ömer Okutan, “Din Eğitimi Öğretmenliği Dünü-Bugünü-Geleceği”, *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu 8-11 Haziran 1987 Tebliğler* (Ankara, 1998), 420.

konusunda bir istek yoktur. İlahiyat Fakülteleri din propagandası yapan kurumlardır. Dinin sosyal bir kurum olarak araştırılması, İlahiyat Fakültelerinde değil, sosyoloji kürsülerinde yapılmalıdır. Bugünkü haliyle ilahiyat medresenin bir devamıdır ve modern bir Dârülfünûn'un uzvu olmaktan çok uzaktır. Kapatılarak tasarrufa gidilmelidir.¹⁹ Bu fikirlerin İsviçreli Albert Malche'nin 1931 yılı sonlarında Dârülfünûn'un yeniden düzenlenmesi hususunda bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edildiğinde, hazırladığı raporda da yer aldığı görülür. Malche 1932 yılında tamamladığı raporunda İlahiyat Fakültesi ile ilgili şunları söyler: "Eğer birtakım icabat-ı aliye sebebiyle İlahiyat Fakültesini muhafaza arzu edilmekte ise, bu vaziyet karşısında bir mütalaa serdine kalkışmayacağım tabiidir. (...) Fakat eğer bu fakülteyi herhangi bir fakülte imiş gibi tetkik ve mütalaa caizse, vaziyet-i haziranın idame edilemeyeceği muhakkaktır. 13 müderrisi ve 3 talebesi var. Bu fakülte Ulûm-ı Dîniyye şubesi yahut diyanet ve felsefe-i İslâmiye Tarihi şubesi namları altında Batı'daki gibi Edebiyat Fakültesine de raptedilebilir..."²⁰ Malche raporunda, fakültenin nasıl ve ne şekilde Batı'daki İlahiyat Fakülteleri gibi düzenlenebileceğinden ve öğretiminin nasıl ıslah ve organize edileceğinden hiç bahsetmemektedir. Ayrıca Malche'nin Batı'daki ilahiyat öğretimi hakkında da yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Ancak Malche'nin istediği şekilde bile bir düzenleme yapılırsa idi, Edebiyat Fakültesinin diğer bölümleri gibi ilahiyat kısmında da lisans öğretimi yapılabilecekti. Fakat hükûmet, ilahiyat öğrenimine üniversiteye geçişle birlikte son vermiş ve sadece ilmî araştırmalar yapmak üzere edebiyat fakültesine bağlı "İslâm Tetkikleri Enstitüsü"nü kurmuştur.²¹ İstanbul Üniversitesi içinde İlahiyat Fakültesine yer verilmemesiyle de klasik üniversite anlayışından uzaklaşmıştır. Sadece bir araştırma enstitüsü olarak kurulan İslâm Tetkikleri Enstitüsü'ne lisans talebesi olarak yazılmak için birçok talebenin müracaat etmesi üzerine, konu 6 Kasım 1936'da Edebiyat Fakültesi Meclisinde görüşülmüştür. Meclis, fakültenin talimatnamesine göre, enstitünün bir bölüm olarak kayıtlı bulunmadığını ve sadece araştırma enstitüsü olduğunu belirterek, buraya talebe alınamayacağını kararlaştırmıştır. Adı geçen enstitü 1936'da öğretim kadrosunun dağılması üzerine ortadan kalkmıştır. Bütün olumsuz gelişmelere rağmen, 9 yıl boyunca öğretim kadrosuyla İslâm kültürüne katkıda bulunmaya çalışan İlahiyat Fakültesi 125 sayıdan oluşan ve değerli yazıları içeren İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nı çıkarmıştır.

¹⁹ *Vakit*, (29 Mayıs 1931), 3; *Cumhuriyet*, (22 Kasım 1930), 2.

²⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor* (Devlet Basımevi, 1939), 44,52.

²¹ *Cumhuriyet*, (23 Haziran 1930), 3.

1.2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Türkiye’de 1982 öncesi dinî yükseköğretimin birinci önemli parçasını, dinî yükseköğretimle özdeşleşen İlahiyat Fakültelerinin ve Cumhuriyet döneminin ilk ilahiyatı olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi oluşturur. Çok partili hayata geçişle beraber din eğitiminin örgün eğitim kurumlarında tekrar yer alması gündeme gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 yılında düzenlenen VII. Kurultayı’nda hükümete sunulmak üzere “İmam-Hatip Okullarından başka, bir de yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek üzere üniversitede bir İslâm İlahiyat Fakültesi kurulması lüzumlu görülmüş ve kabul edilmiştir.”²² tavsiye kararı alınmıştır. 1948’de de konuyu incelemek üzere Cumhuriyet Halk Partisince 17 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun kararının da kurultay önerisi doğrultusunda çıkması üzerine öneriler hükümetçe benimsenerek dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından hazırlıklar yapılarak teklif hazırlanmış ve 9 Mayıs 1949’da Meclise getirilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan uzun müzakerelerde²³, medreseden farklı olacak bir İlahiyat Fakültesi açma vurgusu yapılırken, bilgi üretmeye dikkat çekilmiştir. Ayrıca dini, Batılı örneklerinde olduğu gibi, bilimsel yöntemle araştırmak da vurgulanmıştır. Teklifte, Ankara Üniversitesi Senatosunun karar gerekçesine de atıfta bulunularak şu ifadeler yer verilmiştir. “Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihâtalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesinin kurulmasını kararlaştıran Ankara Üniversitesi Senatosu...”²⁴ Böylece 4 Haziran 1949 tarihinde Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve 21 Kasım 1949’da Ankara Cebeci’de bulunan hukuk fakültesi içinde bir bölümde eğitim-öğretime başlamıştır.

Ankara Üniversitesine bağlı olarak açılan fakültenin isminin “İslâm İlahiyat Fakültesi” olması, kuruluş sürecinde gündeme gelmiştir. Fakülteyi açma teklifini hazırlayan ve sunan Ankara Üniversitesi Senatosunun İlahiyat tasavvuru ve tasarımı fakültenin isim teklifi üzerinde belirleyici olmuştur. Kuruluş sürecindeki teklif ve müzakerelerde Batı’daki teoloji fakültelerine benzer bir İslâm İlahiyat

²² *Selâmet Mecmuası*, (12 Mart 1948), 2/43, s. 5 vd.

²³ Müzakereler için bk. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *Tutanak Dergisi*, Dönem. VIII, Toplantı. 3, 20/277-284.

²⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem. VIII, Toplantı. 3, 20/279.

Fakültesi nitelemesi yapılırken iki hususun ön plana çıkarıldığı görülür: Biri, açılması gereken genel bir İlahiyat Fakültesi değil, İslâm İlahiyat Fakültesi olduğu, diğeri ise bu fakültenin, İslâm dinini bilimsel usullerle araştıran bir kurum olduğudur. Daha sonra İslâm nitelemesine sahip bir isimle her ne kadar kurulmamış olsa da İslâm dinini ilmî usullerle araştıran ve öğreten bir fakülte olması hedefi doğrultusunda hareket edilmiştir. Nitekim 1968’de yeniden düzenlenen ve “Fakültemizin kuruluş gayesine uygun olarak düşünüşünde ihâtalı ve mesleki bilgisi kuvvetli din adamları yetiştirmek...” üzere yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretim ve İmtihan Yönetmeliğinin 3. Maddesine bağlı ders programıyla Tefsir ve Hadis dersleri son iki sınıfta ikişer saat artırılarak altışar saatten sekizer saate çıkarılmıştır. İslâm Hukuku dersi için de aynı talep de bulunulmuştur.²⁵

AÜ İlahiyat Fakültesi ortaöğretim üzerine dört yıl süreli bir fakülte olarak kurulmuştur. 1949-1950 öğretim yılından itibaren programlarda yıllara ve dönemlere göre değişmekle beraber 1972-1973 öğretim yılına kadar okutulan dersler şunlardır: “Mukayeseli Dinler Tarihi, İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi, İslâm Sanatları Tarihi, Arapça, Farsça, Yabancı Dil (Frans. İn. Alm.), Mantık, Sosyoloji ve Ahlak, Tefsir, Hadis, Psikoloji ve Din Felsefesi, İslâm İlimleri Tarihi, Klasik Türkçe Dini Metinler, Kur’an ve İslâm Dini Esasları, İslâm Tarihi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Felsefe ve Mantık, Kelam, İslâm Felsefesi ve Filozofları, Dinler Tarihi, İslâm Hukuku, Terbiye ve Öğretim Usulleri, Tasavvuf Tarihi, Türk ve İslâm Tezyinatı Sanatları Tarihi ve Paleografi.”²⁶ Başlangıçta ilk sınıfta okutulan dil veya mantık dersleri gibi daha çok alet ilimleri sonraki yıllarda ise tefsir, hadis, İslâm Hukuku dersleri gibi amaç ilimleri öğretim programlarında yer almıştır. Bunda fakültenin başlangıçtaki öğretim kadrosu eksikliği ve akademik yapılanmasının buna paralel olarak zaman içinde oluşması etkili olmuştur.

AÜ İlahiyat Fakültesinde 1972-1973 öğretim yılından itibaren lisans seviyesinde diplomaya yönelik Tefsir ve Hadis (Temel İslâm Bilimleri) Bölümü ile Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü oluşturularak beş yıl süreli öğrenim yapılmaya başlanmıştır. İlk üç yıl ortak son iki yıl ise bölümlere göre dersler okutulmuştur. Öğrencilere program dışı pedagojik formasyon derslerini okuma imkânı da

²⁵ Tosun, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)”, 76.

²⁶ Bk. Tosun, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)”.

sağlanmışır.²⁷ Fakültenin 1972 yılındaki programında yer alan dersler ise şöyledir: “Kur’ân, İslâm Dini Esasları, Felsefeye Giriş, Arapça, Batı Dili, İslâm Tarihi, Felsefe Tarihi, Mantık, Türk İslâm Edebiyatı, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Farsça, Tefsir, Hadis, İslâm Hukuku, İslâm Mezhepleri Tarihi, Dinler Tarihi, Sistemik Kelâm, Türk İslâm Sanatları Tarihi, İslâm Felsefesi ve Filozofları, Kelâm, İslâm Kurumları Tarihi, Dini Türk Musikisi, Pedagoji, Türk Devrim Tarihi, Bilimler Tarihi, Din Felsefesi, Felsefe Tarihi.”²⁸

AÜ İlahiyat Fakültesinde 1952 yılından itibaren fakültenin yapılanmasına kürsü sistemiyle başlandığı ve bazı kürsü başkanlarının belirlendiğı görülür. Kürsü sistemi, 1974 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 37. maddesi gereğı netlik kazanmış ve fakülte kürsü sistemine göre yapılandırılmışır. Kürsüler şunlardır: “Tefsir, Hadis, İslâm Tarihi, Türk-İslâm Sanatları Tarihi, İslâm Felsefesi ve Filozofları, Felsefe Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Dinler Tarihi, Türk-İslâm Edebiyatı, Mezhepler Tarihi, Sistemik Felsefe ve Mantık, Kelâm, Tasavvuf Tarihi, İslâm Kurumları Tarihi, Türk Din Musikisi.”²⁹

AÜ İlahiyat Fakültesine, açılışından 1971-1972 öğretim yılına kadar dönemdeki mevzuata göre sadece genel lise mezunları kabul edilmiştir. İmam-hatip okulu mezunları fark derslerini verdikten sonra genel lise diploması olarak fakülteye girebilmişlerdir.³⁰ Mezunları, mezun oldukları bölüm dikkate alınmaksızın, İmam-Hatip Liselerinde meslek dersleri öğretmeni, ortaöğretim kurumlarına din bilgisi öğretmeni olarak ya da Diyanet İşleri Başkanlığı’nda din hizmetleri personeli olarak görev alabilmişlerdir.³¹

AÜ İlahiyat Fakültesi, kuruluşundan itibaren geliştirdiğı öğretim programları ve akademik yapılanmasıyla giderek kendi akademik kadrosunu güçlendirerek gelişmiştir. Çıkardığı ilmi dergi, yayınları, diğerk akademik faaliyetlerinin yanı sıra daha sonraki yıllarda yeni açılan dengi fakültelere verdiği akademik personel ile dinî yükseköğretime önemli katkılarda bulunmuştur.

²⁷ Muhammet Şevki Aydın, “Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Olarak İlahiyat Fakülteleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (1995), 63.

²⁸ Tosun, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)”, 91.

²⁹ Tosun, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)”, 74.

³⁰ Halit Ev, “Yükseköğretimde Din Öğretimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (Ankara: 250-282, 2012), 254.

³¹ Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011), 404.

1.3. Yüksek İslâm Enstitüleri

Türkiye’de 1982 öncesi dinî yükseköğretimin ikinci önemli parçasını Yüksek İslâm Enstitüleri oluşturur. 1951 yılında İmam Hatip Okullarının açılması ve ortaokul öğretim programlarına isteğe bağlı din derslerinin konmasıyla MEB’in din öğretimi kapsamındaki personel ihtiyacı artmıştır. Ayrıca zamanla Diyanet İşleri Başkanlığının da din ve eğitim hizmetlerindeki istihdam alanı çeşitlenmiş ve genişlemiştir. AÜ İlahiyat Fakültesi söz konusu kurumların bünyesinde hizmet verecek yetişmiş eleman ihtiyacını tek başına karşılaması güçleşmiştir. Diğer taraftan İlahiyat Fakültesinin genel lise mezunlarını kabul etmesine karşın İmam Hatip Okullarının canlılık kazanması ve mezun vermeye başlaması, bu okul mezunlarının yönelecekleri dini yükseköğretim ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine 1959’da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak yüksekokul statüsünde dört yıl süreli İstanbul’da ilk Yüksek İslâm Enstitüsü kurulmuştur. Yalnızca İmam-Hatip Okulu mezunlarının kayıt yaptırabildikleri enstitü 19 Kasım 1959 yılında eğitim öğretime başlamıştır.³² İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden sonra sırasıyla (24 Kasım 1962) Konya, (12 Aralık 1965) Kayseri, (25 Ağustos 1966) İzmir, (30 Temmuz 1969) Erzurum, (28 Kasım 1975) Bursa, (1976) Samsun ve (1980) Yozgat’ta Yüksek İslâm Enstitüleri açılmıştır.³³

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünün resmi işlemleri başlangıçta Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü’nce yürütülmüştür. Ancak 1961 yılından itibaren ise Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde İmam hatip okullarının, Yüksek İslâm Enstitülerinin ve okullardaki din derslerinin işleyişiyle ilgilenmek üzere kurulan Din Eğitimi Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1964’de genel müdürlük seviyesine yükseltilen bu kurum 1983 yılında da Din Öğretimi Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Enstitünün, MEB’in Din Eğitimi Müdürlüğüne bağlanmasıyla o tarihteki adıyla Talim ve Terbiye Dairesi’nin 31 Temmuz 1961 tarih ve 211 sayılı kararı ile İslâm Enstitülerine yönelik ilk kez bir yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte Yüksek İslâm Enstitülerinin tanımı ve görevi şu şekilde belirlenmiştir: “Yüksek İslâm Enstitüsü, İslâm dininin esaslarına sadık kalarak müsbet ilmin ışığı altında İslâm ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğretmek İmam-Hatip okullarıyla ilköğretim okulları ve diğer öğretim müesseselerine öğretmen yetiştirmek ve aynı okullardaki din dersleri öğretmenlerinin meslekî gelişmelerine yardım etmek suretiyle Millî Eğitim Bakanlığı’nca kurulmuş bir yüksek okuldur. Bu müessese Millî Eğitim

³² Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 195.

³³ Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, 415.

Bakanlığı'nın ihtiyaçları dışında Diyanet İşleri Teşkilâtına müftü, vâiz vb. din elemanlarını yetiştirmekle de vazifelidir. Enstitü ayrıca, Türkiye'de İslâm ilimleri alanında araştırmalarda bulunmak ve araştırma neticelerini yurt ve dünya ilim âlemine sunmak amacıyla da görevlidir."

Talim Terbiye Dairesi'nin 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararı ile İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünün 1959-1960 yılı programında yer alan dersler şunlardır: "Kur'ân-ı Kerîm, Vücûh İlmi, Tefsir, Belâgat-ı Kur'âniyye, Hadis, Siyer, İlm-i Tevhid, Kelâm, İslâm Hukuku, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi, Mukayeseli Dinler Tarihi, İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi, Tasavvuf Tarihi, Ahlak, Mantık, İslâm Tarihi, İslâm Felsefesi, Muasır İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası, Arap Dili ve Edebiyatı, Din Psikolojisi, İslâm Sanatları Tarihi, Hitabet ve İrşad, Dinî Mûsiki, Yabancı Dil (Almanca, Fransızca, İngilizce), İnkılâp Tarihi."

1972'de Yüksek İslâm Enstitülerinin programlarında bazı yenilikler yapılmıştır. Bu kapsamda 1972-1973 öğretim yılından itibaren enstitünün programlarında, öğretmenlik meslek dersleri ile birlikte din hizmetleri alanına yönelik bazı yeni dersler de yer almıştır. Yüksek İslâm Enstitüsünün 1972 yılı programında yer alan derler şöyledir: "Kur'ân-ı Kerîm, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve İslâm Düşüncesi, İslâm ve Ahlakı, Siyer ve İslâm Tarihi, İslâm Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf ve Tarihi, İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi, Hitabet ve İrşad, Mesleki Türk Musikisi, Arap Dili Edebiyatı, Farsça, İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Dinler Tarihi, Sistematik Felsefe ve Mantık, Teşkilat ve İdare, Seminer, Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması, Türk İnkılâp Tarihi, Yabancı Dil. Yine bu yıla ait pedagojik formasyon dersleri şöyle sıralanmaktadır: Ruh Sağlığı ve Rehberlik, Ölçme ve Değerlendirme, Eğitim Sosyolojisi, Öğretim Bilgisi."³⁴

1979 yılında bir değişikliğe daha gidilerek ilk iki yılda genel eğitim verilmesi, üçüncü sınıfta ise öğrencilerin Tefsir-Hadis, Fıkıh-Kelâm ve İslâm Dini ve Esasları olmak üzere üç ayrı bölüme ayrılması kararlaştırılmıştır. 1979 yılı programında yer alan derler şöyledir: "Türkçe Kompozisyon, Edebiyat, Osmanlıca, İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, Mantık-Felsefe, Türk Devrim Tarihi, Yabancı Dil, Seçmeli Dersler, (Mesleki Türk Musikisi, Hüsn-i Hat, Kütüphanecilik, Paleografi, Mezhepler Tarihi), Kur'ân-ı Kerîm, Arap Dili ve Edebiyatı, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, İslâm Dini ve Esasları, Siyer ve İslâm Tarihi, İslâm Ahlakı, İslâm Mezhepleri

³⁴ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Tebliğler Dergisi*, 1682 (13 Aralık 1971), 255.

Tarihi, Dinler Tarihi, Tasavvuf ve İrşad, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Eğitime Giriş, Eğitim Psikolojisi, Genel Öğretim Metotları, Ölçme ve Değerlendirme, Eğitim İdareciliği, Eğitim Sosyolojisi, Araştırma Teknikleri.”³⁵

İlk yıllarda Yüksek İslâm Enstitülerine İmam-Hatip Okulu mezunları kabul edilmiştir. 1973 Milli Eğitim Temel Kanunu ile lise statüsüne kavuşunca mezunlarına üniversiteye giriş hakkı tanınmıştır. Üniversite Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince yapılan öğrenci seçme sınavında belli bir puanı alan mezunlar Yüksek İslâm Enstitüsüne ön kayıt, enstitü müdürlükleri tarafından açılan Kur'an-ı Kerim ve Arapça sözlü sınavını başaranlar da kesin kayıt hakkı kazanmışlardır. İlk yıllarda İmam-Hatip Okullarına kız öğrenciler alınmadığı için Yüksek İslâm Enstitülerine sadece erkek mezunlar girmiştir. 1960'ların sonunda İmam-Hatip Okullarına kız öğrenci alınmaya başlandı, ancak 1971 yılında çıkarılan yönetmeliklerle İmam-Hatip Okulu ve yüksek İslâm Enstitüsüne giriş için erkek olmak şartı konulmuştur. Ancak 1976 yılında Danıştay tarafından, bu şart Anayasada yer alan eğitimde fırsat eşitliği ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiş ve böylece söz konusu bu engel ortadan kaldırılmıştır.³⁶

Yüksek İslâm Enstitülerinin MEB'in okullardaki din derslerine ve İmam-Hatip Okullarındaki meslek derslerine ve yine DİB'in din ve eğitim hizmetlerine yönelik personel ihtiyacına yetişmiş eleman sağlaması açısından Türkiye'deki din eğitimi ve hizmetlerinin yürütülmesine kaydedeğer katkı sağladığı söylenebilir. Ancak Yüksek İslâm Enstitülerinin yüksekokul statüsünde olması, lisansüstü eğitim yaptırma imkânının olmaması ve öğretim elemanı kadrosunun güçlü olmaması gibi bazı yönleriyle zayıf kaldığı da belirtilebilir³⁷

1.4. Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

1982 öncesi dini yükseköğretimdeki gelişmelerden biri de Erzurum Atatürk Üniversitesine bağlı İslâmî İlimler Fakültesi'nin açılışıdır. 1971-1972 öğretim yılında öğretime başlayan bu fakülte Cumhuriyet döneminde bu isimle açılan ilk yüksek din eğitimi kurumudur. İslâmî İlimler Fakültesinin kuruluş amacı şöyledir: ““Kütüphanemizi dolduran her çeşit kitabı ve arşivlerimizi dolduran her çeşit vesikayı çözüp değerlendirecek, Müslüman Türk kültürünü, bilimsel kaynaklarına

³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Tebliğler Dergisi*, 1975 (6 Mart 1978), 69-70.

³⁶ Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, 116-117.

³⁷ Halis Ayhan, “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”, *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)* (İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1982), 374-375; Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 416-422.

inebilecek kapasitede İslâmî ilimler bilen, tedrisi amaçlanan din eğitiminin orta ve yüksek dereceli okullarda öğretmenliğini yapabilecek, araştırmacı ve öğretim elemanı olarak üniversitelerde, memleketi kalkındırmada manevi cephe teşkil etmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığında istihdam edilecek pedagojik şahsiyet kazanmış nesiller yetiştirmek.”³⁸ Bu ifadelerden hareketle fakültenin kuruluş amacının, Ankara İlahiyat Fakültesinin ve diğer Yüksek İslâm Enstitülerinin kuruluş amacıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır

İslâmî İlimler Fakültesi beş yıl sürelidir. İlk yıl hazırlık sınıfı, bir ve ikinci sınıf dersleri ortak, üçüncü sınıftan itibaren de Tefsir ve Hadis Bölümü, Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü, Fıkıh ve İslâm Hukuku Bölümü, İslâm Dil ve Edebiyatları Bölümüne ayrılmıştır. 1975-1976 yılında fakültedeki bölümler, dördüncü sınıftan itibaren Tefsir ve Hadis Bölümü ile Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü olmak üzere ikiye indirilmiştir. 1977-1978’de ise bölümleşmenin, mezunların atamalarında herhangi bir etkisi olmaması üzerine bölümleşme kaldırılarak tek program uygulanmıştır.³⁹

İslâmî İlimler Fakültesinde okutulan dersler çok çeşitli olup Yüksek İslâm Enstitülerinin programına yakındır. Hatta bu yönüyle de eleştirilmiştir. Öğretmen olmak isteyenlere pedagojik formasyon dersleri de verilmiştir. Fakülteye, üniversitenin kararıyla meslek okulu mezunları için %40 kontenjan ayırmıştır. Böylece İmam-Hatip Okulu mezunlarına üniversiteye girebilme fırsatı, Yüksek İslâm Enstitüsü mezunlarına da lisansüstü eğitim yapma imkânı oluşturmuştur.⁴⁰

2. 1982 SONRASI İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

2.1. 1982-1997 Yılları Arasındaki Gelişmeler

12 Eylül 1980 askerî darbesi sonrasında 6 Kasım 1981 tarihinde 2547 sayılı “Yüksek Öğretim Kanunu”⁴¹ yürürlüğe girdi. Bu Kanunu’nun 2. maddesi uyarınca yükseköğretim üst kuruluşları, bütün yükseköğretim kurumları, bağlı birimleri ve bunlarla ilgili faaliyet esasları 2547 sayılı Kanun’un kapsamına alındı. 1982 öncesi eğitim öğretim yapan bütün dini yükseköğretim kurumları da 2547 sayılı Kanun’un kapsamına girmiş oldu. 20 Temmuz 1982 tarihinde çıkarılan 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname⁴² ile de Yüksek İslâm Enstitüleri, İlahiyat

³⁸ Öcal, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi, 424-425.

³⁹ Öcal, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi, 425-426.

⁴⁰ Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, 223; Ev, “Yükseköğretimde Din Öğretimi”, 259.

⁴¹ T.C. Resmi Gazete (6 Kasım 1981), sayı.17506.

⁴² T.C. Resmi Gazete (20 Temmuz 1982), sayı.17760.

Fakültelerine dönüştürülerek buldukları illerdeki üniversitelere bağlandı. Bu çerçevede Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi ile Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü birleştirilerek İlahiyat Fakültesi adıyla Atatürk Üniversitesi'ne, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Marmara Üniversitesi'ne, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Selçuk Üniversitesi'ne, Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü Erciyes Üniversitesi'ne, İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Dokuz Eylül Üniversitesi'ne, Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü Uludağ Üniversitesi'ne, Samsun Yüksek İslâm Enstitüsü Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne bağlandı. 1980 yılında açılan Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü ise kapatılmıştır.

1982 sonrası dini yükseköğretimdeki değişim sonucunda 1982-1983 öğretim yılından itibaren sekiz tane dini yükseköğretim kurumu "İlahiyat Fakültesi" adıyla eğitim-öğretime başlamıştır. Fakültelerin öğretim süresi, zorunlu hazırlık üzerine dört yıl sürelidir. Hazırlık sınıfında Arapça (20 saat), Kur'an-ı Kerim (5 saat) ve İslâm Dini Esasları (1 saat) dersleri okutulmuştur. Diğer sınıflarda ise zorunlu ve seçmeli derslerden oluşan ortak bir program uygulanmıştır. Programlardaki en önemli gelişme ise pedagojik formasyon derslerinin öğretim programına dahil edilerek İlahiyat Fakültelerinin öğretmen yetiştiren bir kuruma dönüştürülmüş olmasıdır. Fakültelerin öğretim programında yer alan dersler şunlardır: "Arapça, Kur'an-ı Kerim, İslâm Dini Esasları, Tefsir Usûlü, Hadis Usûlü, Tefsir, Hadis, İslâm Hukuk Usûlü, İslâm Hukuku, İslâm Mezhepleri Tarihi, Kelâm, Tasavvuf, Türk-İslâm Edebiyatı, Türk-İslâm Sanatları Tarihi, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Eğitimi, Din Felsefesi, İslâm Kurumları Tarihi, İslâm Tarihi, Yeniçağ Felsefesi Tarihi, Mantık, İlkçağ Felsefesi Tarihi, İslâm Felsefesi Tarihi, Seçmeli (Musiki- Paleografi-Farsça), Atatürk İlke ve İnkılapları, Araştırma Teknikleri, Eğitime Giriş, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi, Eğitim Yönetimi, Eğitim Programları ve Öğretim Yöntemleri, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Eğitim Teknolojisi, Rehberlik, DKAB Özel Öğretim Yöntemleri, Uygulama, Türk Dili, Yabancı Dil, Beden Eğitimi ve Güzel Sanatlar."⁴³ İlahiyat fakültesi öğretim programı yaklaşık %60'ı alan, %30'u genel kültür, %10'u ise pedagojik formasyon derslerinden oluşmaktadır. Fakülteye kayıt için genel ve meslek lisesi mezunu olma ve üniversiteye giriş sınavından yeterli puan alma şartı getirilmiştir. Hazırlık sınıfında yapılan muafiyet sınavında başarı gösteren öğrenciler birinci sınıftan öğrenimlerine devam etmiştir. Tek tip diploma veren İlahiyat Fakültesi mezunları

⁴³ Tosun, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)", 93.

başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında görev alabilmişlerdir.

Üniversite içindeki akademik birimler olarak İlahiyat Fakültelerinde akademik yapılanma da yapılmıştır. 1991 yılına kadar “Tefsir ve Hadis Bölümü”, “Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü” ve “İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü”⁴⁴ 1991-1992 yılından itibaren ise bu akademik-idari bölümlerin isimleri “Temel İslâm Bilimleri”, “Felsefe ve Din Bilimleri” ve “İslâm Tarihi ve Sanatları” olarak belirlenmiştir.⁴⁵ Bu akademik yapılanma, mezunların istihdamına yönelik olmayıp akademik personelin hangi bilim alanlarında istihdam edilecekleri ve müfredattaki derslerin dağılımının belirlenmesine yöneliktir.

Tablo 1: 1991’den Günümüze Kadar Devam Eden Bölümleşmenin Disiplinlere Göre Dağılımı

Temel İslâm Bilimleri Bölümü	Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü
Tefsir	Mantık	İslâm Tarihi
İslâm Hukuku	Din Felsefesi	Türk-İslâm Edebiyatı
Kelam	İslâm Felsefesi	Türk-İslâm Sanatları Tarihi
Hadis	Felsefe Tarihi	Türk Din Musikisi
İslâm Mezhepleri tarihi	Dinler Tarihi	
Tasavvuf	Din Psikolojisi	
Arap Dili ve Belağatı	Din Sosyolojisi	
	Din Eğitimi	

1982-83 eğitim-öğretim yılında sayısı sekiz olan İlahiyat Fakültelerine 1980’lerin sonlarına doğru yenileri de eklenmeye başlamıştır. Bunlar: “Şanlıurfa (Gaziantep Üniversitesi, 1987, daha sonra Harran Üniversitesi’ne bağlanmıştır), İstanbul (İstanbul Üniversitesi, 1992), Sivas (Cumhuriyet Üniversitesi, 1992), Darendede (İnönü Üniversitesi, 1992, daha sonra Malatya’ya nakledilmiştir), Van (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1993), Rize (Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1993), Çorum (Gazi Üniversitesi, 1993), Diyarbakır (Dicle Üniversitesi, 1993), Adana (Çukurova Üniversitesi, 1993), Isparta (Süleyman Demirel Üniversitesi, 1993), Adapazarı (Sakarya Üniversitesi, 1993), Elazığ (Fırat Üniversitesi, 1994), Çanakkale

⁴⁴ Münir Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31/1 (1990), 12.

⁴⁵ Münir Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/4 (1999), 141-184.

(Onsekiz Mart Üniversitesi, 1995), Eskişehir (Osman Gazi Üniversitesi, 1995), Antalya (Akdeniz Üniversitesi, 1995) ve Kahramanmaraş'ta (Sütçü İmam Üniversitesi, 1996) İlahiyat Fakülteleri şeklindedir." Böylece İlahiyat Fakültesi sayısı 24'e ulaşmıştır. Antalya ve Eskişehir İlahiyat Fakülteleri kurulmuş olmasına rağmen bunlara öğrenci alınmamıştır.

1982 sonrası dini yükseköğretimdeki en önemli gelişme, enstitü-fakülte ayrımının sona ermesi ve dinî yükseköğretimin üniversite içine alınmış olmasıdır. Bunun yanı sıra zorunlu Arapça hazırlık sınıfı konulması, pedagojik formasyon derslerinin program içine alınması, akademik yapılanma gibi olumlu gelişmeler de olmuştur. Ancak bu gelişmeler beraberinde bazı eleştirileri de gündeme getirmiştir

1982 sonra dinî yükseköğretimdeki gelişmelerden biri de Diyanet İşleri Başkanlığının önerisi⁴⁶ üzerine YÖK Yürütme Kurulunun 29 Aralık 1988'deki kararıyla İlahiyat Meslek Yüksekokullarının kurulmasıdır. Karar doğrultusunda önce Ankara, İstanbul (Marmara), İzmir (Dokuz Eylül), Bursa (Uludağ) Üniversitesine daha sonra 1991'de alınan bir kararla Erzincan (Erzurum Atatürk Üniversitesi) ve 1994'de alınan bir kararla da Trabzon (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ve Van (Yüzüncü yıl Üniversitesi) İlahiyat Fakülteleri Dekanlıklarına bağlı 2 (iki) yıl öğretim süreli ilâhiyat meslek yüksek okulları açılmasını kararlaştırmıştır. Ankara'da kurulması kararlaştırılmasına rağmen açılmamıştır. Diğerlerine ise öğrenci alınarak öğretim yapılmıştır. İlâhiyat meslek yüksek okulları "*din görevlilerinin meslekî yönden gelişmelerine yardımcı olmak ve dinî hizmetlerinin kalitesini artırmak*" amaçlı kurulmuşlardır.

İlâhiyat meslek yüksek okullarına öğrenci olabilmek için İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak ve Diyanet İşleri Başkanlığında en az iki yıl görev yapmış olmak şartı getirilmiştir. Öğretim programında yer alan dersler ise şunlardır: Alan dersleri: "Kur'an-ı Kerim, Arapça Metinler, Tefsir, Hadis, İslâm Dini Esasları, Türk İslâm Düşüncesi Tarihi, İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası, Din Eğitimi, Din Hizmetleri Sosyolojisi ve Psikolojisi, Hitabet, Dinler Tarihi (Yaşayan Dinler), Dini Müzik. Pedagojik formasyon dersleri: Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi, Ölçme ve Değerlendirme, Genel Öğretim Metotları, Özel Öğretim Metotları ve Rehberlik. Ortak zorunlu dersler: Yabancı Dil, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Beden Eğitimi/Güzel Sanatlar." Toplam 128 saatten oluşan programda 80 saat alan, 18 saat pedagojik formasyon ve 30 saat de ortak zorunlu derslere ayrılmıştır. İlâhiyat

⁴⁶ Bk. Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan 1988)*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 8-12.

Meslek Yüksek Okullarına Yüksek Öğretim Kurulu tarafından Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi bünyesinde başlatılan İlahiyat Önlisans Programı gerekçe gösterilerek -mevcut öğrencilerin statülerinin korunması şartıyla- 1999-2000 öğretim yılından itibaren öğrenci alınmamıştır.⁴⁷

2.2. 1998 Sonrası Gelişmeler

1998 sonra ilk gelişme, İlahiyatlardaki hazırlık sınıflarının kaldırılarak bazı ilahiyatlarda mevcut programın yanında yeni bir program açılmasıdır. Şöyle ki, 1997 yılında YÖK'ün öğretmen yetiştiren kurumları yeniden yapılandırma çalışmaları, öğretmen yetiştiren bir kurum olarak İlahiyat Fakültesini de kapsamıştır. Bu bağlamda 1998-1999 öğretim yılından itibaren bünyesinde Eğitim Fakültesi bulunan 11 üniversitenin İlahiyat Fakültesi "*İlahiyat Lisans Programı (İLP)*" ve "*İlköğretim Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü (İDKAB)*" olmak üzere iki ayrı bölüme/programa ayrılmıştır. Diğer İlahiyat Fakültelerinde ise sadece İLP yer almıştır. Yeni düzenleme ile hazırlık sınıfı kaldırılarak hem İLP hem de İDKAB dört yıl süreli lisans programına dönüştürülmüştür. 1998'den itibaren Öğrenci Yerleştirme Sınavı (ÖYS) sonuçlarına göre her iki programa ayrı ayrı öğrenci alınmıştır.

İDKAB, 1998-1999 öğretim yılından itibaren Diyarbakır Dicle Üniversitesi hariç 10 İlahiyat Fakültesinde uygulanmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda diğer bazı İlahiyat Fakültelerinde de İDKAB açılmıştır. Bu programla, ilk ve ortaokullara yönelik Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bölüm, 2006-2007 öğretim yılından itibaren aynı üniversitelerin Eğitim Fakültelerine aktarılmış ve adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü" olarak değiştirilmiştir. 2011 yılında ise adı "İlköğretim din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü" olarak yeniden belirlenmiştir. Bölüm, YÖK'ün kararıyla 2013-2014 öğretim yılından itibaren tekrar buldukları üniversitedeki İlahiyat Fakültelerine aktarılmıştır. Aynı yıl bölüme YÖK'ün 17 Nisan 2014 tarihli kararıyla öğrenci kontenjanı verilmemiş, 2016-2017 öğretim yılında ise en son kayıt yaptıran öğrencilerin mezun olmasıyla fiilen kapanmıştır. Böylece İlahiyat Fakültelerinde yeniden tek tip öğretim programına geçilmiştir.

İlköğretilere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (İDKAB) öğretmeni yetiştirmek üzere açılan bu bölüm ayrı diploma veren bir program olarak uygulamaya

⁴⁷ Yükseköğretim Kurulu (YÖK), K. 932/11468 (20 Mayıs 1999).

konulmuştur. Nitekim programın açılışı, İlahiyat Fakültesinde mesleğe yönelik eğitim vermek ve program, şube, bölüm vb. açma tartışma ve girişimlerinin bir sonucu değildir. Aksine Türkiye’de öğretmen yetiştirme alanında yaşanan bir yapılanmanın ürünüdür. Çünkü yapısında ve derslerin miktarında YÖK’ün öğretmen yetiştiren fakülteler için belirlediği kredi miktar ve oranları esas alınması bunu göstermektedir. Programın geliştirilmesinde şunların esas alındığı belirtilmektedir: “Okullarımızda uygulanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programı, ilköğretim öğrencilerinin ilgi, ihtiyaç ve öğrenme düzeyleri ve ilgili okul düzeyindeki ders programları ile fakültelerdeki eğitim öğretim sürecindeki paralellik.” Bu ilkeler doğrultusunda hazırlanan program; alan (64 kredi), kültür (27 kredi), formasyon (36 kredi), yan alan (12) dersleri ve seçimlik (14) derslerden olmak üzere toplam 153 krediden oluşturulmuştur.⁴⁸ Ancak İlahiyat alanının özelliği gereği bu kredi saat sınırları öğretmen yetiştiren diğer fakültelele göre bir miktar aşılmıştır. Çünkü İlahiyat Programının ana derslerini programın içine aynı kredi miktarlarında yerleştirmek mümkün olamamıştır. Bununla birlikte Program kendini tarihsel bir tartışmanın içinde bulmuştur. Varlığı ve İlahiyatçı yetiştirme kalitesi, akademik ihtisaslaşma bağlamındaki görüş doğrultusunda eleştirilmiştir. Mesleđe yönelik bir ihtisaslaşma eğilimi çoğunlukça reddedilmiştir. İDKAB alan yeterliklerine yönelik eleştiriler olmuştur. Bu çerçevede tartışmalar çoğunlukla, mezunların iyi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olup olmadıkları noktasında değil, iyi İlahiyatçı olup olmadıkları üzerinden yürütülmüştür. Sonuçta bu bölüm, akademik yapılanması halen devam etmekle birlikte, öğrenci alımı durdurularak bir nevi kapanmıştır.⁴⁹

İlahiyat Lisans Programı (İLP), İDKAB programına sahip olan fakülteler dahil bütün İlahiyat Fakültelerinde uygulanmıştır. Hazırlık sınıfı kaldırılarak ve öğretim programından pedagojik formasyon çıkarılarak dört yıl süreli ilahiyatçı yetiştiren bir programa dönüştürülmüştür. 2009-1010 öğretim yılından itibaren bazı İlahiyat Fakültelerinde fakülte kurulunun kararıyla zorunlu Arapça hazırlık sınıfı uygulaması tekrar başlamıştır. Dolayısıyla bazı İlahiyat Fakültelerinde hazırlık sınıfı uygulamasının bulunduğu bazılarında ise hazırlık sınıfının yer almadığı bir öğretim yapılmıştır. İLP bitirenlerden liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni ve İmam- Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretmeni olmak

⁴⁸ Bk. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları* (Ankara, Mayıs 1998).

⁴⁹ Tosun, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)”, 85.

isteyen mezunlar için YÖK'ün öğretmen yetiştirme uygulaması çerçevesinde "Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı"ndan mezun olma şartı getirilmiştir. Bu program başlangıçta sadece Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde "Tezsiz Yüksek Lisans Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı" ve "Tezsiz Yüksek Lisans İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenliği Programı" olarak açılmıştır. Öğretim programlarında pedagojik formasyon dersleri okutulmuştur. Programa öğrenciler belli kontenjan dahilinde ALES puan sıralamasıyla kabul edilmiştir. 2008-2009 öğretim yılında diğer bazı üniversitelere bu programı açma hakkı tanınmıştır. Ancak 2010 yılında bu uygulamadan vazgeçilerek İlahiyat ve Fen-Edebiyat Fakültesi gibi kurumlara "Formasyon Sertifika Programı" düzenleme hakkı verilmiştir. Son olarak YÖK, 2017 yılında İlahiyat Fakülteleri'ndeki derslerin kredisini 150 ile sınırlandırarak 25 kredilik pedagojik formasyon derslerinin program içinde, lisans eğitimi sırasında seçmeli olarak verilmesine karar vermiştir⁵⁰. 2022 yılındaki bir kararla da İLP'de pedagojik formasyon derslerinin seçimlik olarak Eğitim Fakülteleriyle uyumlu hale getirilmesi istenmiştir.

İlahiyat fakültelerinde İDKAB ve İLP programları istihdama yönelik bir yapılanmayı esas almakla birlikte fiilen mezun atamaları bu yönde gerçekleşmemiştir. Her iki programdan mezun olanlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almışlardır. Yine pedagojik formasyon alan öğrenciler uygulamaya göre lise DKAB dersleri veya İmam-Hatip liseleri meslek dersleri öğretmeni olmaları gerekirken atamaları valilik emrine verildiği için DKAB öğretmen açığı bulunan ilk ve orta okullara da atanmışlardır.

1997 sonrası dini yükseköğretimdeki bir diğer gelişme ise 2007 yılından itibaren bazı fakültelerde istihdama yönelik veya diğer bazı sebeplerle yeni program/bölümlerin açılmasına, 2010 yılında bazı vakıf üniversitelerinde ilahiyat açılmasına ve 2011 yılında da isim çeşitliliğine izin verilmesidir. Başka bir ifadeyle bazı İlahiyat Fakültelerinde "Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü", "İngilizce İlahiyat Programı", "Uluslararası İlahiyat Programı" gibi yeni programlar açılmış, açılan bazı dinî yükseköğretim kurumları, İlahiyat adı yerine istihdam alanları ve programları neredeyse aynı olan ağırlıklı "İslâmî İlimler Fakültesi" az sayıda da olsa "Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi", "Din

⁵⁰ Yükseköğretim Kurulu (YÖK), *İlahiyat Formasyon Programları*, 75850160-104.01.07.01-434446 (23.06.2017).

Bilimleri Fakültesi" adıyla açılmıştır. Bunun yanı sıra pek çok İlahiyat Fakültesinde ikinci öğretim yapılmaktadır. İlahiyat Fakültesinin olmadığı il kalmamıştır. İstanbul, Ankara gibi büyük illerde ise birden fazla İlahiyat Fakültesi vardır. Öğrenci kontenjanları her yıl ortalama on yedi bin civarındadır. 1982 sonrası tek tip dinî yükseköğretim, yerini 1997'den itibaren öğrenci mahreçleri, istihdam alanları, öğretim programları birbirine yakın olmasına karşın hem program hem de isim olarak çok çeşitliliğe bırakmıştır. Bazı fakülteler öğretim kadrosu açısından oldukça güçlü iken bazıları ise sınırlı sayıda öğretim elemanı ile süreci yürütmektedir.

1997 sonrası dinî yükseköğretimdeki durumu şu şekilde özetlemek mümkündür: Bazı İlahiyat Fakültelerinde İDKAB öğretmenliği, Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları, Dünya Dinleri gibi bölümler açılmış, ancak 2010 yılından itibaren bazılarında öğrenci alımı durdurulmuştur. Dolayısıyla bu bölümler fiilen kapalı resmî olarak açık durumdadır. Buralarda bulunan öğretim üyelerinin kadro aktarımları uzmanlık alanlarına göre yapılmış ya da yapılmaya devam etmektedir. Hem İlahiyat Fakültelerinin hem de İslâmî İlimler Fakültelerinin büyük çoğunluğunda zorunlu hazırlık sınıfı olup lisans programlarının %30'u da Arapça olarak gerçekleştirilmektedir. Bu fakültelerde hazırlık dahil beş yıllık bir öğretim gerçekleştirilmektedir (Öğrenci muafiyet sınavını geçtiği takdirde 1. sınıftan başlamaktadır.) Az sayıda olsa da bazı İlahiyat Fakültelerinde sadece Arapça öğretim, bazı fakültelerde ise İngilizce İlahiyat Programı vardır. Bir kısmında ise zorunlu hazırlık öğretimi uygulaması bulunmamakta ve dolayısıyla öğretim süresi dört yıl lisans ile sınırlı kalmaktadır (Bunlar gerekli dil puanına sahip üç öğretim elemanına sahip olmadığı için zorunlu hazırlık uygulamamaktadırlar). Bütün dinî yükseköğretim veren kurumlara TS-1 ile öğrenci alınmaktadır. Hem İmam Hatip hem de diğer ortaöğretim kurumlarından öğrenciler bu dinî yükseköğretim kurumlarına yerleşebilmektedir.

1997 sonra dinî yükseköğretimdeki bir diğer önemli gelişme de İlahiyat Meslek Yüksek Okullarının (hatta ilahiyatların) yerini alan uzaktan öğretim ilahiyat programlarıdır. Bunlardan ilki Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi bünyesinde 1999-2000 yılından itibaren süregelen İlahiyat Önlisans Programı'dır. Bu programa önceleri sadece Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan din hizmetleri personeli kabul edilirken sonradan ÖSYM'nin sınavına girip barajı geçen herkes kabul edilmeye başlanmıştır. Mezunları Dikey Geçiş Sınavına

girerek mevzuata göre örgün eğitime de geçebilmektedirler. Okutulan dersler ilahiyat programında yer alan derslerle benzerlik göstermektedir. İkincisi ise 2005-2006 yılından itibaren uygulanan İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programıdır. Bu programın işleyişi, önlisans ilahiyat programlarından mezun olan öğrencilerin ÖSYM'nin dikey geçiş sınavına girmeleri ve bu sınav sonucundaki sıralama göre programın belli sayıdaki kontenjanına yerleşmeleri ve böylece ön lisans düzeylerini lisans düzeyine yükseltmek üzere uzaktan eğitim hakkı kazanmaları şeklindedir. İlk defa Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde başlayan İLİTAM programı şu an 19 üniversitede⁵¹ uygulanmaktadır. Başlangıçta çok yüksek sayılarda öğrenci kabul edilirken son zamanlarda öğrenci kontenjanına belli oranlarda sınırlamalar getirilmiştir. Bu uzaktan öğretim programlarının başlangıçtaki temel amacı, Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan din hizmetleri personelinin eğitim seviyesini yükseltmekti. Ancak ilerleyen zamanlarda örgün dinî yükseköğretime alternatif oluşturmaya başlamışlardır. Bu yönüyle de uzaktan eğitim programları oldukça eleştirilmiş ve eleştirilmektedir.

3. Mevcut Durum

1998 sonrası dönemde başlayan çeşitliliğin son yıllarda kısmen azaldığı söylenebilir. Daha önce dinî yükseköğretim, İlahiyat Fakültesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Dini İlimler Fakültesi, Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi gibi kurumlar da yapıyordu. Ancak YÖK'ün aldığı bir kararla üniversitelerde dinî yükseköğretim İlahiyat Fakültesi ve İslâmî İlimler Fakültesiyle sınırlandırılmıştır. Devlet üniversitelerinin yanı sıra bazı vakıf üniversitelerinde ve yurt dışında olmasına rağmen YÖK'e bağlı olan dinî yükseköğretim kurumları vardır.⁵²

Tablo 2: Günümüzde Dinî Yükseköğretim Yapan Kurumların Dağılımı

Fakülte İsmi	Ülke	Sayı
İlahiyat Fakültesi	Türkiye	60
İslâmî İlimler Fakültesi	Türkiye	32
İstanbul 29 Mayıs Vakıf Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi)	Türkiye	1

⁵¹ T.C. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı (ÖSYM). "TABLO-1. Merkezi Yerleştirme İle Dikey Geçiş Yapılacak Yükseköğretim Lisans Programları-2022". (11 Aralık 2022).

⁵² Yükseköğretim Kurulu (YÖK), "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi", (12 Aralık 2022); Yükseköğretim Kurulu (YÖK), "Yükseköğretim Program Atlası", (12 Aralık 2022).

İstanbul Şehir Üniversitesi (İslâmî İlimler Fakültesi)	Türkiye	1
İstanbul Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (İslâmî İlimler Fakültesi)	Türkiye	1
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İslâmî İlimler Fakültesi-Arapça)	Türkiye	1
İstanbul İbn Haldun Üniversitesi (İslâmî İlimler Fakültesi)	Türkiye	1
Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi (KKTC Lefkoşe) Dini İlimler Fakültesi	KKTC Kıbrıs	1
Yakın Doğu Üniversitesi (KKTC Lefkoşe) İlahiyat Fakültesi	KKTC Kıbrıs	1
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kazakistan	1
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kırgızistan	1
TOPLAM		101

Yukarıdaki şema sadece devlet ya da vakıf üniversitelerinin altında yer alan fakülte sayılarını yansıtmaktadır. Bu fakültelerin birinci öğretim programlarının yanı sıra ikinci öğretim, Arapça ya da İngilizce ilahiyat programları dikkate alındığında niceliksel yayılımı daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki bu fakültelerin 50'sinden fazlasında ikinci öğretim programı da bulunmaktadır. Atatürk, İstanbul, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Marmara ve Necmettin Erbakan Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültelerinde Arapça İlahiyat Programı da mevcuttur. Yine Ankara, İstanbul ve Marmara Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültelerinde 3 tane İngilizce İlahiyat Programı vardır. Fakültesi (Programı) vardır. Ayrıca Mardin Artuklu ve Yalova Üniversitesi bünyesindeki İslâmî İlimler Fakültesi bünyesinde Arapça İslâmî İlimler Programı da vardır.

Örgün öğretim yapan bu dini yükseköğretim kurumları kapsamında Eskişehir Anadolu Üniversitesi (Türkçe ve Arapça) ile Atatürk Üniversitesi önlisans ve 19 İlahiyat Lisans Tamamlama Programlarını da düşünmek gerekir. Ayrıca neredeyse her üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde lisansüstü düzeyde yürütülen ilahiyat programlarına da dikkat çekilmelidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda Türkiye’de Cumhuriyet döneminin dinî yükseköğretimin genel hatlarıyla bir tarihçesi verilmeye çalışılmıştır. Türkiye’nin Selçuklu ve Osmanlı ile başlayıp Cumhuriyet döneminde de devam eden köklü bir dinî yükseköğretim tecrübesi vardır. Bu alandaki son yıllardaki gelişmeleri ise bu köklü tecrübe tarihinin geldiği noktada bir paradigma oluşumunun habercisi saymak ve gelişmeleri bu minvalde değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Çünkü son zamanlarda dinî yükseköğretimle ilgili yazılanlar, konuşulanlar ve yapılanlar çerçevesinde yapılan tartışmalar bunun önemli işaretleridir.

Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretim ile ilgili hem dönemin bütünü hem de son dönemdeki gelişmeleri tematik ele alan çok sayıda bilimsel çalışma vardır. Ancak bu çalışmalarda dinî yükseköğretimin ya din-siyaset veya din-devlet ilişkisi çerçevesinde ele alınarak eğitimsel yönünün gölgede kaldığı ya da pedagojik açıdan incelenerek etkileşim halinde olduğu dışsal unsurların ikinci planda kaldığı görülmektedir. Türkiye’deki dinî yükseköğretimin problemlerini hem genel yükseköğretiminin problemlerinden hem din-devlet, din-siyaset, din-hukuk ilişkisinden hem de dinî yükseköğretimin kendi iç dinamiklerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu çalışmada dinî yükseköğretim kurumlarının günümüzde karşı karşı kaldığı problemlerin tematik bir şekilde analiz edilerek tespitine ve çözümünde işlevsel olacak paradigmalara üretilmesine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere ilgili literatüre başvurulmuş ve temel kaynaklara inilmiştir. Söz konusu materyaller sistematik, bütüncül ve kronolojik yaklaşımla irdelenmeye çalışılmıştır.

İsmlendirme sorunu

Son zamanlarda dinî yükseköğretimde ismi İlahiyat Fakültesi ve İslâmî İlimler Fakültesi olarak ikiye düşmüşse de yüksek din öğretimi veren kurumların isimleri tartışma konusu ve aynı zamanda bir problem alanı olmuştur. Genellikle İlahiyat ismi nevezuhur bir kavram olarak sunulurken İslâmî İlimler ismi geleneği temsil eden bir kavram olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla isim ikileminin yaşanmasında aslında bu kurumların hangi zihniyeti temsil etmesi gerektiğine yönelik bir ayrılıktan kaynaklandığı söylenebilir.

İlahiyat ve İslâmî İlimler ayrımı, din (İslâm ile) ilişkisi bağlamında ikisi arasında bir farklılığın olduğu —ilahiyat kavramının aleyhine— algısına yol açmaktadır. Halbuki İlahiyat kavramı hiçbir zaman inanılan dinden bağımsız değildir. Bardakoğlu’nun belirttiği üzere bugün “İslâmî İlimler adlandırması ilimleri

dinî ve seküler şeklinde bir ayırımı sevk ettiği gibi bu yetmiyormuşçasına, dinî ilimler de kendi içinde kelimenin tam anlamıyla bir parçalanmışlık yaşamaktadır. Her ilim dalının kendi hakimiyet alanı, usul ve mesajı oluşmuş, ilim dalları sektörel istihdam ve itibar alanları olmaya başlamıştır. İlahiyat Fakültelerinin üniversite bünyesinde yer almasının belki de en önemli anlamı, son tahlilde beşeri ve sosyal bilimler çerçevesine girebilecek olan ilahiyat araştırma ve öğretiminin ilgili diğer disiplinlerle dirsek temasında olması, onlardan yararlanması ve onlarla işbirliği içinde yeni projeleri gerçekleştirebilme imkânıdır. Hem bu temas ve işbirliğinin bulunmaması hem de ilahiyat ilim dalları arasındaki kopukluk ciddi bir kapalılığın ve tıkanmanın habercisidir.” Dahası bu tür bir yaklaşımın dinî yükseköğretimin kendi içerisinde ayrışmasına, aynı amaç ve içeriğe sahip olmakla birlikte birbirinin karşısında duran kurumlara dönüşmesine zemin hazırladığı da vurgulanmalıdır. Nitekim bu durumun içerdiği mesajlar bakımından İslâm geleneğine ne düzeyde uygun düştüğü de tartışılmalıdır.

Dolayısıyla İlahiyat kavramı nezuher bir kavram değildir. Geleneğimizde yeri olan kökleşmiş bir kavramdır. Farklı isimler üzerinden zihniyet tartışması yapmak yerine üniversite yapılanmasına bilimsel zeminde de daha uygun düşmesi açısından “İlahiyat” kavramının kullanımı daha uygundur. Zaten hem ilim camiasında hem de genel anlayışla ilahiyat denilince yüksek din öğretimi veya tersi akla gelir. Ancak akademik bilgi üretilen yer ile teknik eleman yetiştiren yüksek din öğretimi kurumları arasındaki farklılık ortaya konulacaksa belki isim değişikliğine gidilebilir. Çünkü ilahiyat denilince din üzerinde bilimsel çalışma yapılan ve üniversiter sistem içinde yer alan yükseköğretim kurumları anlaşılır. Bu çerçevede “İlahiyat” ismi, Türkiye’de yerleşmiş ve yaygın bir isimlendirmedir. Bunun dışındaki İslâmî İlimler, İslâm ve Din Bilimleri, İlahiyat Bilimleri vb. şeklindeki farklı fakülte isimlendirmelerinin gerekçesi yeterince açık değildir. Ayrıca isim çeşitliliğine paralel bir akademik yapı ve program çeşitliliğinin oluşturulmadığı dikkate alındığında salt isim odaklı değişimlerin bazı ideolojik problemler ortaya çıkarmanın ötesine gitmeyeceği belirtilmelidir.

Eğitim felsefesi belirsizliği ve çok amaçlı program sorunu

Dinî yükseköğretim kurumlarının eğitim anlayışı çok açık değildir. Mezunların hangi bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olmaları gerektiği net belirlenmemiştir. Nitekim üniversiter bir sistem içerisinde yer alması açısından dinî yükseköğretim kurumlarından beklenen, dinî geleneği bilme, bu kapsamda karşılaştığı bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla irdeleyebilme ve yaşamıyla bütünleştirebilme ve dini bilgi birikimini din eğitimi ve hizmetleri alanındaki

faaliyetler çerçevesinde değerlendirebilme yeterliğini gösterebilen mezunlar yetiştirmesidir. Bu çerçevede dinî yükseköğretimde yer alacak muhtevaya yön verme, benimsenecek felsefi yaklaşımı belirleme ve müfredatının şekillenmesi gibi programın bütün unsurlarını etkileyici rolünden dolayı dinî yükseköğretim programının amaçlarının ortaya koyulması bir ihtiyaç olarak durmaktadır.

Bu kapsamda dinî yükseköğretimin geçmiş deneyimlerinin, istihdam alanlarının beklenti ve yeterliklerinin ve genel olarak yükseköğretim programlarının öğrencilere kazandırmayı hedeflediği temel bilgi, beceri ve yetkinliklerin birlikte dikkate alındığı çalışmalarla dini yükseköğretim programlarına yönelik çerçeve amaçların ortaya koyulması önerilebilir. Ayrıca belirlenecek bu amaçlar üzerinde fakülteler arasında uzlaşının sağlanması ve amaçların uygulanmasında birliğe gidilmesinin dinî yükseköğretimin etkinliğini ve verimliliğini arttırmada işlevsel görünmektedir.

Dinî yükseköğretim kurumlarının öğretim programlarının sürekli değiştirilmesi veya programlara müdahale edilmesi de bu kurumların en çok tartışılan yönlerinden biri olmuştur. Öğretim programlarının mevcut derslerin, saat ve kredilerinin artırılması ya da azaltılmasından ziyade derslerin nitelik yönünden iyileştirilmesine yönelik çalışmaların öncelikli yapılması önemlidir. Bu çerçevede Türkiye’de dinî yükseköğretim kurumlarının çok amaçlı bir öğretim programına sahip olması da ciddi bir sorundur.

Dini yükseköğretim kurumları tek tip diploma ile Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi birçok açıdan farklı bir örgütlenmeye ve işleyişe sahip iki kurumun personel ihtiyacına cevap verecek mezunlar yetiştirme misyonunu üstlenmişlerdir. Nitekim bu kurumların her biri de kendi içerisinde de çeşitli alanlara ayrılmaktadır. Dahası dinî yükseköğretim kurumları tek tip programla yürüttükleri bir öğretimle ilahiyat alanında akademik faaliyetlerde bulunmayı ve bilimsel bilgi üretmeyi hedefleyen öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verme çabası da söz konusudur. Dinî yükseköğretim kurumları, DİB ve MEB kurumlarının personel ihtiyacına cevap verme ve üniversiter yapısının devamı için akademisyen yetiştirmeyi hedeflemenin yanı sıra bireysel, toplumsal ve sosyo-politik zemindeki “iyi insan” yetiştirme beklentilerini de dikkate almak durumundadır. Oysaki bu alanların her birinin bu kurumların mezunlarında bazı ortak ve temel donanımı gerektirmenin yanı sıra bireyin yöneleceği uzmanlık

alanına göre kendisinde bazı hususi bilgi, beceri ve tecrübe ihtiyacı da ortaya çıkardığı ortadadır.

Dinî yüksek öğretim kurumlarında tek tip programla bu kadar farklı hizmet alanına ve beklentilere cevap verebilme çabası öğrencinin ders yükünü de arttırmakta, ihtiyaç duyduğu alanda uzmanlaşmasını güçleştirmekte ve sosyal bir varlık olarak ilgi ve ihtiyaçlarına eğilmesinin imkânını zorlaştırmaktadır. Bu durum sınırlı bir öğretim sürecine bu beklentilerin hepsini karşılayacak bir müfredatın sıkıştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Öğrencinin geniş bir muhtevayla buluşturulması hedefinin merkezi rolde olduğu bir öğretimin öğrencide derslerini başarıyla verememe ve konuları iyi bir düzeyde öğrenememe kaygısı, dersi örgütleyen kişi ve kişilerde de ise müfredatı yetiştirememe kaygısı yaratması da söz konusudur.

Nitekim birçok alanı eş düzeyli ve eş zamanlı sunabilme çabasıyla yürütülen bir öğretimdeki öğrencilerin irdeleyici ve özümseyici bir yaklaşımla bilgiyi karşılayabilme veya karşılaştığı problemlerin çözümünde ona başvurabilme ve onu ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirebilme becerilerini geliştirebilmesi de tartışılır durmaktadır. Ayrıca bu tek tip bir öğretimin getirdiği sorunlara, programların amaç, içerik ve istihdam alanı gibi temel unsurlarının dikkate alındığı yaklaşımlar etrafında çözümlerin üretilmesi gerektiği de belirtilmelidir. Öte yandan bu kurumlarda yürütülen tek tip bir öğretimin ve bunun ortaya çıkardığı sorunların, bu problemlere yüzeysel bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkan farklı isimlendirme yöneliminin dinî yükseköğretimde yeterince tecrübe edildiği hatırlatılmalıdır. Programların bu gibi yaklaşımlarla iyileştirme çabasının, bu kurumların istikrarlı, sistematik ve tutarlı gelişimini desteklemenin de ötesinde ilerlemesi önünde bir güçlük oluşturduğu da bu kapsamda vurgulanmalıdır.

Çok amaçlı öğretim programlarının yeniden yapılandırılmasında, geçici bir çözüm olarak ÇEP (çerçeve Program) tasarımlarının oluşturulması ve konunun orta veya uzun vadede sistematik bir şekilde yapılandırılması üzerinde düşünülebilir. Ayrıca öğretim programları geliştirilirken istihdama yönelik kazandırılacak yeterlikler göz önüne alınmalıdır. Bu konuda istihdam kurumlarının bekledikleri yeterlikler ve bu yeterliklerden lisans eğitiminde kazandırılacaklar birlikte belirlenmelidir. İstihdam kurumlarının bekledikleri yeterliklerden bir kısmı bu kurumlarca hizmet öncesi ve/veya hizmet-içi eğitim ile de kazandırılabilir.

Bununla birlikte bazı temel yeterliklerin ancak akademik eğitim süreçlerinde alan eğitimi ile paralel kazandırılmasının lüzumu ve avantajı gözden kaçırılmamalıdır. İstihdam kurumlarının bu konudaki katkılarının lisans eğitimi süresince uygulama/staj eğitimleri esnasında alınması önemlidir. Mezunların istihdam alanları her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla tek bir program ile farklı istihdam alanlarının talep ettikleri yeterlikleri kazandırmanın uzmanlaşmanın gittikçe değer kazandığı günümüz bilim ve eğitim anlayışında tartışılır durmaktadır.

Akademik yapılanma sorunu

Bugün “İslâmî ilimler” adlandırmasıyla anılan bilim dalları başta olmak üzere dinî yükseköğretim kurumlarının anabilim dalı yapısı ve programlarının, içinde yaşadığımız çağın dinle ilgili gerçekleri ve sorunlarıyla ne ölçüde uyduğu da bir sorundur. Dolayısıyla dinî yükseköğretim kurumlarının akademik yapılanmasının bu kurumların amaçları ve mezunlarının istihdam alanları göz önünde bulundurularak yeniden yapılandırılması önemlidir.

Sayı sorunu

Dinî yükseköğretimin mevcut durumu içerisinde dikkat çekilmesi gereken hususlardan biri de bu kapsamdaki fakülte ve öğrenci sayılarında kontrolsüz bir artışa ve buna cevap verebilecek akademik kadronun niteliksel ve niceliksel yeterliliğine ilişkin bir probleme sahip olmasıdır. Son yıllarda her üniversite bünyesinde bir dinî yükseköğretim kurumu açma anlayışına gidilmesi ele alınması gereken önemli bir sorundur. Sayısı 100’ü aşan bu kurumların alt yapı, öğretim elemanı ihtiyacı vb. çalışmalarının bitirilmeden açılması ileriye dönük endişeleri beraberinde getirmektedir. Bu sayının çok olmadığı söylenebilirse de “risk” olduğunun altı çizilmelidir.

Açılan her bir dinî yükseköğretim kurumunun, aynı zamanda akademik personel ihtiyacını da beraberinde getirdiği aşıkardır. Kontrolsüz ve hazırlıksız bir büyümenin sonucu olarak dinî yükseköğretim kurumunun öğretim elemanı ihtiyacı da büyümekte ve bu durum akademik kadrolaşma ve yükselmelerde nicelik ihtiyacının nitelik arayışını geride bırakmasına yol açmaktadır. Nitekim akademik gelenek içerisinde yetişmiş öğretim elemanlarının sisteme kazandırılması zaman ve emek gerektirmektedir. Ancak hızla büyüyen akademik

personel ihtiyacı kriz odaklı çözülmeye çalışıldığından bir üniversitenin ya da fakültenin idari işleyişini, akademik faaliyetlerini veya eğitimsel uygulamalarını ve bu kapsamdaki sorumluluklarını bilmeyen ya da bu yöndeki bilgi, beceri ve tecrübelerinin zayıf olduğu kişilerin de akademiada kendisine yer bulmasının önünü açmıştır. Akademik sisteme girmenin kriterlerinin bu yönde gözden geçirilmesinin ve sisteme girenlerin de bazı ölçütler doğrultusunda yeterliklerinin değerlendirilmesi ve iyileştirilmesinin imkânı üzerinde düşünülebilir. Dinî yükseköğretim kurumlarına alınan öğrenci sayısı son zamanlarda ortalama 18.000 civarındadır. İlahiyat Fakültelerine alınan öğrenci sayısı kurumların akademik personel sayısı ve fiziki imkânlarıyla uyuşmamaktadır. Nitekim bu fakültelerin kuruluşu için 7 öğretim üyesinin ve bir başka fakülte binası içerisinde kendisine ayrılan bir bölümün yeterli görüldüğü örnekler çoğunluktadır. Fakültelerin bu artışı beraberinde öğrenci kontenjanını arttırmakta ve böylece öğrenci profilini her geçen gün zayıflatmaktadır. Bir diğer ifadeyle bu durum, akademik başarısı düşük, dini öğrenim görmek konusunda isteksiz öğrencilerin gelmesine yol açmaktadır. Çok sayıda öğrenci alımı öğretimin kalitesini de düşürmektedir. Kalabalık sınıflarda verimli bir eğitimin ve öğrenci merkezli bir yaklaşımın gerçekleşme ihtimali de zayıflamaktadır. Dahası güçlü öğretim kadrosuna ve güçlü alt yapı koşullarına sahip ve dolayısıyla daha kaliteli eğitim veren kurumların mezunları ile zayıf akademik kadro ve yeterli donanımına sahip olmayan dinî yükseköğretim kurumlarının mezunları aynı haklara sahip olmaktadır. Bu durum, bütün dinî yükseköğretim kurumlarının niteliksel açıdan genel içerisindeki konumunu eşitlemektedir. Ayrıca öğrenci kontenjanının artması, öğretim üyelerinin ders yükünün artması anlamına geldiği ve bu durumun akademik gelişimlerini sağlamalarına da engel oluşturduğu belirtilmelidir. Dinî yükseköğretim kurumlarının yukarıda sözü edilenler dışında fiziki imkânsızlıklar, uzaktan dinî yükseköğretim, lisansüstü eğitim ve benzeri sorunları da vardır. Türkiye'deki dinî yükseköğretimdeki bu gibi sorunların da çözüme kavuşturulması sistem bütünlüğü açısından önemlidir.

Sonuç olarak hem dinsel alan olması açısından bireyin anlam dünyasındaki özel konumu hem de bilimsel üretimin gerçekleştirildiği ve Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çeşitli alanlarında istihdam etmek üzere öğrenci yetiştiren kurumlar olması açısından dinî yükseköğretim kurumları üniversiter sistem içerisinde gelişimi, sorunları ve imkânlarıyla her dönem dikkat çeken yapılardır. Bu durum söz konusu kurumların kuruluşlarından gelişim aşamalarına kadar bütün süreçlerinin ve bütün bileşenlerinin (öğrenci profili, akademik kadro,

fiziksel şartları vb.) üzerinde yapıcı eleştirel bir tutumla gözden geçirilmesi yönünde bir dinamikliği gerektirmektedir. Ancak bu kurumların bireysel, toplumsal ve evrensel misyonunu ve vizyonunun günümüz şartları içerisinde, nesnel ve olumlu bir tavırla, bilimsel bir zeminde ve taşıdığı özel anlam çerçevesinde değerlendirilmesinin hali hazırdaki işleyişi için daha belirgin bir ihtiyaca dönüştüğü görülmektedir.

Kaynakça

- Akın, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Aydın, Muhammet Şevki. "Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Olarak İlahiyat Fakülteleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (1995), 59-96.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Ayhan, Halis. "Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri". *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)*. 374-379. İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1982.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Ayhan, Halis. "İlâhiyat Fakültesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. XXII. İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002
- Bahçekapılı, Mehmet. *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)*. İstanbul: İlim Kültür Derneği Nakış Ofset, 2012.
- Bilgin, Beyza. *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.
- Bowen, Glenn A. "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-40.
- Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümler*. ed. Süleyman Akyürek. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2005.

- Cumhuriyet*. (23 Haziran 1930), 3.
- Cumhuriyet*. (22 Kasım 1930), 2.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Ev, Halit. *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003.
- Ev, Halit. “Yükseköğretimde Din Öğretimi”. *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 250-282. Ankara: Gündüz Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- İstanbul Darülfünununun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun. *Darülfünun Talimatnamesi*. (1932).
- Koştaş, Münir. “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (1990), 1-27.
- Koştaş, Münir. “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (1999), 141-184.
- Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. Devlet Basımevi, 1939.
- Okutan, Ömer. “Din Eğitimi Öğretmenliği Dünü-Bugünü-Geleceği”. *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu 8-11 Haziran 1987 Tebliğler*. 415-423. Ankara, 1998.
- Öcal, Mustafa. “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 111-123.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011.
- ÖSYM, T.C. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı. “TABLO-1. Merkezi Yerleştirme İle Dikey Geçiş Yapılacak Yükseköğretim Lisans Programları-2022”. Erişim 11 Aralık 2022. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/DGS/TERCIH/tablo1-24082022.pdf>
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- Sebilürreşad*. “İlahiyat Fakültesi: İlahiyat Fakültesinin Diğer Nevakıs-ı İlmiyesi”. XXIV/601 (22 Mayıs 1340), 40-43.
- Sebilürreşad*. “İlahiyat Liseleri Milletın İhtiyacatı Diniyyesini Temin İçin Zaruri Tedbirler”. XXIV/601 (22 Mayıs 1340).

Selâmet Mecmuası. 2/43 (12 Mart 1948), 5 vd.

Sebilürreşad. "Seyyid Bey'in İrşadat-i Alimanesi". XXIV/604 (12 Haziran 1340), 82-87.

Sebilürreşad. "Vebali Müderris Beylerin Boynuna". XXIV/602 (29 Mayıs 1340), 55-60.

Siler, Abdurrahman. *Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863 - 1933)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1992.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Zabıt Ceridesi. II.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Zabıt Ceridesi. XVIII.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Tutanak Dergisi*. Dönem. VIII. Cilt. 20. Toplantı. 3. ss. 277-284.

Tosun, Cemal. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)". *Türkiye'nin ilahiyat birikimi Ankara İlahiyat'ın 70 yılı, 1949-2019*. ed. Eyüp Baş vd. 73-150. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019.

Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Yayınları, 2004.

Unat, Faik Reşit. *Maarif Düsturu*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

Usta, Mustafa. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Vakit. (8 Mayıs 1924), 2.

Vakit. (29 Mayıs 1931), 3.

Yazıcıoğlu, Mustafa Sait. *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan 1988)*. 8-12. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Yıldırım, Ali. *Türk Üniversite Tarihi*. Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları*. Ankara, Mayıs 1998.

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. K. 932/11468 (20 Mayıs 1999).

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. *İlahiyat Formasyon Programları*. 75850160-104.01.07.01-434446 (23.06.2017).

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi". 12 Aralık 2022. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. "Yükseköğretim Program Atlası". 12 Aralık 2022. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php>

Yüksek Din Öğretimi. ed. Z. Şeyma Altın. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2020.

Zengin, Zeki Salih. "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlılarda Medreselerin Islah Çalışmaları". *Diyanet İlmî Dergi* 34/2 (1998), 43-52.